

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*БОРИСОВА І.С., к.е.н.,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ*

Розглядаються методологічні підходи до критеріїв оцінки економічної ефективності використання наявних ресурсів аграрних підприємств. Розв'язання цієї проблеми пов'язане з необхідністю прийняття оптимальних рішень в управлінні виробництвом.

Methodological approaches to the criteria of estimation of economic efficiency of the use of present resources of agrarian enterprises are examined. The decision of this problem is related to the necessity of acceptance of optimum decisions in the management by production.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основне завдання економічної науки й практики полягає в розробці критеріїв і показників, які характеризують економічну ефективність у господарствах України. Ці проблеми мають розв'язуватися на базі комплексного розвитку сільськогосподарського виробництва й необхідного продовольчого забезпечення українського народу та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Результати аналізу цих показників дають можливість обґрунтувати рекомендації відносно раціональних розмірів ресурсного потенціалу підприємства та підвищення економічної ефективності його використання. Проблема ефективності агровиробництва завжди була актуальною і залишається такою й за сучасних умов дефіциту ресурсів, високої їх вартості й низької платоспроможності агровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження критеріїв оцінок економічної ефективності та раціонального використання виробничих ресурсів в аграрній сфері постійно перебуває в центрі уваги вчених–аграріїв. Значний внесок в розробку цих проблем зробили С.П. Азізов, Г.О.Андрусенко, О.А.Бугуцький, П.П.Борщевський, П.І.Гайдуцький, М.В.Гладій, В.К.Горкавий, В.М.Канівський, І.І.Лукінов, В.П.Март'янов, М.К.Орлатий, Й.С.Пасхавер, Б.Й.Пасхавер, П.Т.Сабулук, В.М. Скупий, В.В. Тарасова,

В.М.Трегобчук, А. Шафронов, О.М.Шпичак, А.Е.Юзефович, В.О.Юрчишин, та ін. Але в умовах формування в Україні ринкових відносин економічні дослідження щодо ефективності використання сільськогосподарських виробничих ресурсів і створення раціональних, оптимальних за структурою високотехнологічних ресурсних потенціалів проводилися недостатньо. Тому слід переосмислити існуюче наукове надбання з метою його використання в нових економічних умовах.

Постановка завдання. З-поміж дискусійних залишається питання про сутність, критерії й показники виміру економічної ефективності сільськогосподарських підприємств. У науковому розумінні критерій відображає найістотнішу суть ефективності, тобто є основним принципом оцінки. Чим точніше будуть визначені критерії, тим глибше буде уявлення про економічну категорію. Економічні показники ефективності характеризують її з кількісного боку.

Виклад основного матеріалу. Слід розрізнити критерій, що визначає економічну ефективність усього сільськогосподарського виробництва, і показники, що визначають окремі сторони ефективності. Між критеріями й показниками є певний взаємозв'язок і залежність. Критерій не може бути кількісно виражений без показників, які значною мірою втрачають свою соціальну значимість і визначення без критерію. Методологічне розмежування між ними полягає в тому, що критерій являє собою внутрішню сутність процесів, а показник є конкретною формою відображення даного критерію.

Ефективність сільськогосподарського виробництва характеризується в цілому тими ж критеріями і показниками, що й ефективність інших галузей народного господарства, всього суспільства. Разом із тим ефективність сільськогосподарського виробництва безпосередньо пов'язана з особливостями цієї галузі, які обумовлені, по-перше, використанням у складі виробничих ресурсів специфічного і головного засобу виробництва в сільському господарстві – землі; по-друге, робочий період не збігається з періодами виробництва, чому причиною сезонність виробництва; по-третє, територіальне розміщення виробництва [4, с. 84].

У науковій літературі дискутуються різні точки зору, стосовно щодо вибору критеріальних показників ефективності сільськогосподарського виробництва. Значну складність у цьому питанні справляє вибір самих показників. Труднощі пов'язані

передусім із великою кількістю та відмінністю показників, які застосовують різні автори як критеріальні: одні пропонують вважати таким показником продуктивність землі, інші – продуктивність праці, треті – валовий і чистий дохід, четверті – рівень рентабельності тощо.

Розглядаючи цю проблему, необхідно враховувати, що ефективність сільськогосподарського виробництва – поняття ширше, ніж окремі економічні показники, й оцінити її одним показником неможливо. Використання з цією метою узагальнюючого (інтегрального) показника не може вирішити це питання повністю. По–перше, відсутня єдина проста методика його розрахунку, а запропоновані – вкрай трудомісткі й потребують використання багатьох показників та індексів, кореляційно–регресивного аналізу даних. По–друге, інтегральний показник має визначити кількісну міру підвищення чи зниження в цілому, найповніше характеризувати зміст категорії й бути відносним показником.

Наприклад, В.В. Тарасова спираючись на сучасний досвід досліджень цього питання, пропонує за індикатор ефективності виробництва використовувати показник ресурсоемності, як один з узагальнюючих показників господарської діяльності підприємств. Дослідження показали, що рівень ресурсоемності залежить від багатьох факторів і має значну диференціацію залежно від природних та економічних умов виробництва. Для оцінки ступеня ефективності виробництва необхідно зіставити досягнутий рівень ресурсоемності з нормативним рівнем для даних умов виробництва.

Нормативний рівень ресурсоемності являє собою той мінімальний розмір ресурсів, які повинен функціонувати в процесі виробництва (за певних умов) для одержання одиниці продукту. Саме він і може служити мірилом раціональності використання виробничих ресурсів та індикатором ефективності, вигідності всього процесу виробництва. Зіставлення фактичного й нормативного рівнів ресурсоемності дасть змогу відповісти, раціонально використовувалися ресурси, ефективним чи неефективним є виробництво, а відносний показник – коефіцієнт ефективності K_e , що характеризує кількісну міру їхнього співвідношення, змогу оцінити рівень ефективності виробництва:

$$K_e = R_{вн} : R_{в}, \quad (1)$$

$$R_{в} = P / B, \quad (2)$$

$$P = \Sigma (P_k / \Sigma P_k), \quad (3)$$

де $R_{вн}$ і $R_{в}$ – ресурсоемність нормативна і фактична; P – питомий розмір сукупних ресурсів; B – питомий розмір валової продукції, P_k –

розмір кількісного виробничого ресурсу агропідприємства (земельних і трудових, засобів і предметів праці); ΣP_k – загальний розмір кількісного виробничого ресурсу по регіону (районі, області, державі).

Якщо $R_{вн}=P_{ві}$, то має місце нормальна витрати ресурсів на одиницю споживчої вартості, якщо $R_{вн}>P_{ві}$ – значить за інших рівних умов у процесі виробництва була фактично задіяна менша кількість ресурсів, ніж за оптимальним варіантом для даних умов, тобто ресурси були використані раціональніше, одержана в результаті продукція менш ресурсномістка, а саме процес виробництва був ефективним; якщо $R_{вн}<P_{ві}$ – ресурси використовували нерационально, має місце перевитрата ресурсів, а тому виробництво було неефективним.

Коефіцієнт ефективності є зіставним як у просторі, так і в часі. Його високі значення свідчать про те, що процес виробництва налагоджений чітко, вище трудова дисципліна, досконаліша технологія виробництва. У результаті цього краще й раціональніше використовуються всі виробничі ресурси, кожна окрема одиниця яких приносить суспільству більше корисного ефекту. Тому рівень ресурсоемності може служити індикатором і мірилом ефективності виробництва [7, с. 73].

У цьому відношенні викликає інтерес роботи економістів Л. Драгуна та О.Вакульчика, які роблять спроби розробити узагальнюючий показник ефективності виробництва. З їхнього погляду, узагальнюючий показник ефективності виробництва має відображати ефективність використання як поточних і застосованих витрат, так і ефективність витрат, пов'язаних із використанням позикових коштів. Для його розрахунку пропонують показник питомих сукупних витрат (ПСВ), який обчислюють за формулою:

$$ПСВ = \frac{(C + P_k + O_{\phi}K_1 + O_3K_2 + TP K_3)}{KP} \quad (4)$$

де C – собівартість продукції; P_k – розмір виплат процентних сум за використання кредитів; O_{ϕ} – основні фонди; O_3 – оборотні засоби; TP – чисельність трудових ресурсів; K_1, K_2, K_3 – коефіцієнти використання відповідно, основних, оборотних і трудових ресурсів; KP – кінцеві результати виробництва (продукція, послуги) [2, с. 94].

З нашої точки зору, недоліком такого підходу є спроба складання незіставних величин – виплати вартості кредиту, основних виробничих фондів, оборотних засобів, трудових ресурсів. Разом із тим відбувається подвійний рахунок витрат, які вже враховані у

собівартість продукції. Недоліком у розрахунку цього показника є також те, що в ньому не враховується основний фактор сільськогосподарського виробництва – земля.

Особливий інтерес представляє інтегральний показник еколого–економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, запропонований А. Шафроновим і розрахований за формулою:

$$EE_{CG} = \frac{(ВД \pm E_G) \div ВД_H}{З \div З_H} \quad (5)$$

де EE_{CG} – еколого–економічна ефективність сільськогосподарського виробництва (з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь);

E_G – вартість еквівалент ґрунтової родючості;

$(ВД \pm E_G) \div ВД_H$ – індекс фактичного валового доходу (скоригованого з урахуванням вартісного еквівалента змін ґрунтової родючості);

$ВД_H$ – нормативний валовий дохід;

$З \div З_H$ – індекс фактичного розміру виробничих (ресурсів) до їх нормативного рівня.

Новизна цього підходу полягає в тому, що складовою частиною запропонованої формули є розрахунок вартісного еквівалента змін ґрунтової родючості (E_G), що визначається наступним чином:

$$E_G = \frac{B}{K} \times Z_{од} \quad (6)$$

де B – зміна вмісту гумусу в ґрунті, т/га;

K – коефіцієнт гуміфікації;

$Z_{од}$ – витрати на застосування одиниці органічних добрив [8, с. 60].

З точки зору сучасних вимог зв'язок ефективності виробництва з екологією має виключне науково–практичне значення.

Разом із тим використання відносних показників забезпечує порівняння результатів діяльності тільки окремих ланок у часі й просторі. Вони не відображають масштабів виробництва, відповідно, із обсягів внеску в кінцеві народногосподарські результати.

Ми поділяємо думку вчених С.П. Азізова, В.М. Канівського, В.М.

Скупого, які доводять необхідність застосування системи показників для оцінки ефективності сільськогосподарського виробництва, яка передбачає у тому або іншому сполученні розрахунок таких показників:

– виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.–год, на 1 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

– розмір поточних витрат виробництва на 1 грн. валової продукції;

– розмір валового і чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогоспо–дарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.–год, на 1 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

– рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Усі ці показники разом взяті, з виділенням будь–якого з них як головного або без виділення такого, дають можливість повніше охарактеризувати ефективність сільськогосподарських підприємств. У них знаходять відображення оцінки рівня й ефективності використання всіх видів ресурсів і витрат, що беруть участь у виробництві:

1) землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю земельної площі;

2) живої праці – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю затрат праці або численність середньорічних працівників;

3) минулої уречевленої праці в основних засобах виробництва – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на 1 грн. основних виробничих фондів;

4) поточних виробничих витрат – собівартість валової продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності.

5) висока економічна ефективність функціонування агропромислового комплексу неможлива без взаємозв'язаного й збалансованого розвитку всіх його складових. Інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, високоефективне використання зрошуваних, осушувальних і староорних земель неможливе без постійного оновлення основних виробничих фондів господарств.

Література.

1. Азізов С.П., Канівський П.К., Скупий В.М. Організація

сілськогосподарського виробництва: Практикум / За ред. проф. С.П. Азізова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 270с.

2. Гладій М.В. Використання виробничо–ресурсного потенціалу аграрного сектора економіка України (питання теорії, методології і практики). Монографія. – 1998. – 294 с.

3. Драгун Л., Вакульчик О. Інтегральний показник для аналізу ефективності виробництва // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 93–95.

4. Дудір Г.І. Ефективність сілськогосподарського виробництва та її визначення в сучасних умовах // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: кол. моногр. у двох томах. – Т. 1 / за ред. Саблука П.Т., Амбросова В.Я., Мазнева Г.Є. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 324–326.

5. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сілськогосподарських підприємствах: [підручник] / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; за ред. проф. С. П. Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834с.

6. Пархоменко Л.М. Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сілськогосподарського виробництва в умовах ринку// Економіка АПК. – 2006. – № 8 – С. 82–87.

7. Пасхавер Б.Й. Фундаментальне дослідження проблеми ефективності діяльності аграрних підприємств/ Агроінком, 2006. – № 1. – С. 106–107.

8. Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізм збалансованого відтворення та ефективного використання: Збірник наукових праць / НАН України. – Інститут Економіки. Редкол.: В.М. Трегобчук (відп. ред.) та ін. – Київ, 2002, – 160 с.

9. Тарасова В.В. Оцінка ефективності агровиробництва з урахуванням ресурсоемності // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – с. 70 – 76.

10. Шафронов А. Факторы роста эффективности и устойчивости сельскохозяйственных предприятий // АПК: экономика, управление. – 1999. – № 1. – С. 59–65.